

Een kennismaking met Jenő Sebestyén (1884-1950)

Maarten J. Aalders

DNK 42 (91): 163–180

DOI: 10.5117/DNK2019.91.003.AALD

Abstract

During the interwar period, the Hungarian theological professor Jenő Sebestyén was a well-known figure in the Reformed Churches in the Netherlands. He regularly visited the Netherlands and gave lots of lectures to raise money for charity work in Hungary. In 1930 the Vrije Universiteit Amsterdam awarded him an honorary doctorate. After his death an In Memoriam appeared in *Trouw* on 8 June 1950, and on 12 April 1952 George Puchinger dedicated the issue of his magazine *Polemios* to this Hungarian neo-Calvinist. In the Netherlands there is little attention for him anymore. In this article I deal with three questions: how did Sebestyén come to study neo-Calvinism, what activities did he develop in that context, and what was the result of his efforts?

Keywords: Jenő Sebestyén, Hungary, interwar period, neo-Calvinism

Jenő Sebestyén en zijn kennismaking met het neocalvinisme

Jenő Sebestyén werd op 8 juni 1884 te Csuzza (toen Hongarije, nu Suza in Kroatië) geboren als zoon van een notaris. Na het gymnasium doorlopen te hebben, studeerde hij van 1903 tot 1907 theologie aan de Theologische Academie van de Hongaarse Gereformeerde Kerk te Boedapest. Daarna studeerde hij nog enkele jaren (1907-1910) in Utrecht met steun van het

befaamde Stipendium Bernardinum. Dit waren voor zijn ontwikkeling beslissende jaren.¹

Toen hij in 1907 zijn studie te Utrecht begon, was J.J.Ph. Valeton (1848-1912) de grote man van de faculteit en bovendien, vanaf 1887, administrateur van het Stipendium Bernardinum, dat wil zeggen: voorzitter, secretaris en penningmeester tegelijkertijd. Hij lijkt op Sebestyén niet bijzonder veel indruk te hebben gemaakt.² Anders lag dat met Hugo Visscher, de eigenzinnige volgeling van Abraham Kuiper.³ Deze trok in zijn onderwijs geen nauwe grens tussen 'de beoefening van zijn vakken en verbreiding van de gereformeerde beginselen' en ook de kerk was nooit ver weg. Hetgeen ongetwijfeld de bedoeling was van zijn benoeming tijdens het kabinet-Kuiper: kerk en theologie horen bij elkaar.⁴ Sebestyén voelde zich aangesproken door Visscher en was een van de deelnemers aan het privatissimum dat Visscher op vrijdagavond organiseerde. Daar las men teksten van Calvijn en verdiepte men zich in het werk van Abr. Kuiper.

Na terugkeer in Hongarije werd Sebestyén leraar godsdienst en vestigde hij zich als priva doce nt aan zijn Alma Mater, de Theologische Academie van Boedapest. Hij schreef daartoe een theologische verhandeling over het wezen van de zonde, gaf een proefles over calvinisme en darwinisme, en legde een examen af.⁵ Visscher reageerde op de toezending van het boek over de zonde, evenals v u -hoogleraar Herman Bavinck.⁶ Deze laatste be treurde het, zo schreef hij Sebestyén, dat hij hem niet had leren kennen toen deze nog in Nederland verbleef. Er was, zo vervolgde Bavinck zijn

1 Ik dank dr. O. Réthelyi te Boedapest en dr. J. Hermán te Zwolle voor hun correcties. Over Sebestyén is in Nederland geen recente literatuur beschikbaar. In het kader van een breder onderzoek naar de relatie Nederland-Hongarije gedurende het Interbellum heb ik, onder meer met steun van de Stichting dr. Abraham Kuiperfonds, enkele stukken laten vertalen. Ik raadpleegde voor deze schets het gedenkboek dat in 1986 verscheen naar aanleiding van zijn 100ste geboortedatum onder redactie van Sándor Ladányi, *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Tenzij anders vermeld zijn de hier gebruikte gegevens aan deze bundel artikelen ontleend.

2 Andere hoogleraren in die tijd waren J.A.C. van Leeuwen (Nieuwe Testament), S.D. van Veen (kerkgeschiedenis) en H. Visscher (godsdienstwijsbegeerte). Daarnaast werd er gedoceerd door de moderne H.C. Cannegieter (dogmatiek) en F.E. Daubanton (Bijbelse theologie en praktische theologie). Van 1880 tot 1920 gaf A.W. Bronsveld een bijbels privatissimum.

3 Zie over Hugo Visscher het lemma in het *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme (BLGNP)*, III, en Wiegeraad, *Hugo Visscher*.

4 *BLGNP*, III, s.v.

5 Sebestyén, *A bűn lényege*. Het was geen dissertatie.

6 Zie het archief van Sebestyén, Ráday Levéltár Budapest, C/68. Zie hierover Aalders, 'De protestantse kerken in Nederland'. Afgekort RL, C/68.

felicitaties, in Nederland een groot gebrek aan kennis van de situatie in Hongarije, daarbij was de taal een dusdanige drempel dat 'wij ons hier te lande niet in de kerkelijke toestanden in Hongarije inleven kunnen'. Hij ried Sebestyén aan eens een artikel voor *De Heraut* te schrijven, 'maar nog aangenamer ware het als Gij een boek van niet te grooten omvang erover uitgaaft; dit zou zeker aftrek vinden'.

Reeds tijdens zijn Utrechtse jaren publiceerde Sebestyén regelmatig in het blad *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok* [Protestants blad voor Kerk en School] artikelen over het kerkelijk leven in Nederland en over Calvijn. Ook vertaalde hij met zijn Utrechtse studiegenoot J.A. Raabe jr. een Hongaarse roman in het Nederlands.⁷ Rond 1913 moet hij het plan hebben opgevat een Hongaarse vertaling te vervaardigen van Kuypers *Het Calvinisme*, de zogenaamde *Stone-Lectures*. Via Visscher had hij kennisgemaakt met het werk van Kuyper, en kennelijk was hij daardoor zo geboeid geraakt dat hij hem in Hongarije wilde introduceren.⁸ Het eerste briefcontact tussen Sebestyén en Kuyper dateert uit 1913, toen de laatste reageerde op een verzoek van Sebestyén om toestemming voor het vertalen van *Het Calvinisme*. In een verklaring van 9 oktober 1913 verleende Kuyper de gevraagde toestemming.⁹ Sebestyén trok een paar medewerkers aan en het boek verscheen in juni 1914.¹⁰

De keuze voor dit boek van Kuyper is, achteraf bezien, programmatisch voor leven en werk van Sebestyén: heel zijn arbeid kan verstaan worden als een poging het program van Kuyper vruchtbaar te maken voor Hongarije.¹¹ Deze *Stone-Lectures* nemen in het oeuvre van Kuyper, aldus George Harinck, een centrale plaats in en vormen de beste entree tot zijn denkwereld. Ze bieden in kort bestek een kennismaking met Kuypers streven en met zijn visie op enkele aandachtsvelden in zijn leven en werk: geloof, kerk, historie, wetenschap, cultuur, politiek en toekomst. Het zijn geen lezingen over het

7 Het ging om Viktor Rákosi, *De klokken die verklonken*.

8 Visscher zegt zelf dat hij Sebestyén met Kuyper in contact had gebracht, maar Sebestyén heeft Kuyper in deze jaren nooit ontmoet. Zie RL, C/68, van H. Visscher aan J. Sebestyén, 14 februari 1944.

9 RL, C/68, van A. Kuyper aan J. Sebestyén, 9 oktober 1913. Gaarne ontving hij als tegenprestatie tien exemplaren. Op een briefkaart van 24 juni herhaalde hij de vraag om tien exemplaren. Hij vroeg bovendien om een vertaling van de voorrede.

10 Zie onder meer RL, C/68, van A. Kuyper aan J. Sebestyén, 24 juni 1914. Verschenen als *A Kálvinizmus lényege* (Nagybánya 1914). Sebestyén, die het hele project leidde, schreef een Woord vooraf, de vertaling was van de hand van József Csűrös, Sándor Szeglédi Jenő Sebestyén. Een tweede druk verscheen in 1922.

11 Kuyper, *Het calvinisme*.

calvinisme in kerkelijke of confessionele zin, maar over het calvinisme als levens- en wereldbeschouwing, als een cultuurvormende macht. Kuyper was, toen hij deze lezingen hield, in de kracht van zijn leven en was bezig zijn idealen op sommige terreinen te verwezenlijken.

Sebestyén had gedurende zijn Utrechtse jaren van heel nabij de grote invloed kunnen constateren die Kuyper met dit calvinisme in Nederland had verworven en was daarvan onder de indruk geraakt. Bovendien was de glorie van het nieuwe Hongarije zoals zich dat na 1867 ontwikkeld had voorbij.¹² Er moest wat gebeuren, zo meende Sebestyén kennelijk, en dankbaar ging hij in de leer bij zijn Nederlandse geloofsgenoot. Kuyper verwoordde wat hem voor ogen stond.

In het Woord vooraf introduceerde Sebestyén Kuyper bij zijn lezers. Zijn bewondering was groot, dat kan hen niet zijn ontgaan. Maar, zo stelde hij de lezer gerust, niet hij, Sebestyén, maar Kuypers tijdgenoten hebben hem gezien als de grootste zoon van de (Nederlandse) negentiende eeuw. Een veelzijdige leider, hartstochtelijk bemind én hartstochtelijk gehaat. Een kerkstichter, coalitiebouwer, demagoog, apostel, redenaar, politicus, journalist, partijleider, theoloog, literator en stilist, zo citeerde hij uit een krantenartikel dat verschenen was ter gelegenheid van Kuypers zeventigste verjaardag (29 oktober 1907). Om vervolgens kort Kuypers levensloop te schetsen. Na zijn bekering tot het calvinisme had Kuyper zich ten doel gesteld te komen tot een algehele restauratie op het gebied van theologie, kerk, wetenschap, maatschappij en politiek. Dit streven leidde onder meer tot de oprichting van een politieke partij en een universiteit die vrij was van de staat en van de kerk. Op politiek terrein, aldus Sebestyén, streed Kuyper voor de heerschappij van de gereformeerde beginselen, hetgeen hem de vijandschap van atheïsten, vrijdenkers en sociaaldemocraten bracht. Hij was het centrum, het hoofd en de leider van de Nederlandse politiek, zijn volgelingen vormden een zelfbewust en vastberaden leger. Op kerkelijk terrein constateerde Sebestyén een groot verschil met de Nederlandse Hervormde Kerk, ten prooi gevallen aan de strijd tussen de verschillende theologische richtingen en verzwakt door de afhankelijkheid van de staatskas. De kerk van Kuyper daarentegen bruiste van energie, het jeugdwerk was strak georganiseerd, en de docenten van de VU waren prima wetenschappers. Bij dit alles werd Kuyper geholpen door zijn uniek talent als schrijver en journalist. Hij heeft een ongelooflijke productiviteit en is nauw betrokken bij verscheidene periodieken.

12 Romsics, *Hungary in the twentieth Century*, pp. 11-78.

Gelukkig was er ook een groot aantal predikanten in de Hervormde Kerk gebleven om het volk terug te brengen tot het pure calvinisme.

Nadat het neocalvinisme aldus was geïntroduceerd, werd het tijd om een volgeling van Kuyper naar Hongarije te laten komen en te laten spreken. Sebestyén nodigde zijn leermeester Visscher uit voor een congres over het neocalvinisme, en deze wilde Bavinck meenemen. Aldus werd besloten. Maar met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kwam er een einde aan de plannen van Sebestyén.¹³

Het geplande congres ging niet door. Sebestyén bezocht in opdracht van de Hongaarse Gereformeerde Kerk Hongaarse gewonden in Oostenrijkse en Tsjechische veldhospitalen en was veldprediker met als standplaats Boedapest. Daarnaast vond hij in 1916 de tijd om over Kuyper te schrijven, een artikel dat ook als brochure werd uitgegeven.¹⁴ Bovendien promoveerde hij op 16 juni 1917 cum laude aan de Budapesti Tudományegyetem [Universiteit van Boedapest, later de Eötvös Loránd Tudomány Egyetem = ELTE] te Boedapest tot doctor in de filosofie op een studie over Nietzsche en Calvin.¹⁵ Met ingang van 1 september 1918 werd hij benoemd aan de Theologische Academie te Boedapest als hoogleraar met als leeropdracht de systematische vakken. Hij werd volgens zijn geestverwant Károly Tóth een van de meest invloedrijke theologen van het interbellum.¹⁶

Voor Sebestyén was de oorlog en wat daarop volgde, hoe kwaadaardig en boos ook, in zeker opzicht een intermezzo, afgesloten door een reis naar Nederland als lid van een kerkelijke delegatie die moest trachten kerkelijke en politieke leiders in Nederland te bewegen hun invloed aan te wenden om te voorkomen dat Hongarije verscheurd zou worden door zijn vijanden.¹⁷ Daarna volgde in Hongarije een chaotische periode, met een Radenrepubliek en een Roemeense bezetting. Maar toen de nieuwe machthebber Miklós Horthy eenmaal vast in het zadel zat,¹⁸ achtte Sebestyén de tijd gekomen zijn oude plannen nieuw leven in te blazen: hervorming van de kerk en invloed voor het calvinisme op alle terreinen des levens. Juist de

13 Het standaardwerk over de jongste geschiedenis van Hongarije is Romsics, *Hungary in the twentieth Century*.

14 Sebestyén, *Dr Kuyper Ábrahám*.

15 Archief ELTE, Boedapest. Mevr. J. Varga, archivaris, zond me 13 februari 2018 een kopie van de betreffende bladzijde uit het album promotorum. De ELTE universiteit is de rechtsopvolger van de voormalige Universiteit van Boedapest.

16 Károly Tóth, 'Bevezetés', p. 5.

17 Aalders, 'De protestantse kerken in Nederland'.

18 Op 16 november 1919 nam Horthy officieel de macht over, per 1 maart 1920 werd hij regent en daarmee in feite de machtigste man van Hongarije.

oorlog en de gevolgen daarvan voor Hongarije hadden aangetoond hoe belangrijk zo'n hervorming was. Nederland fungeerde daarbij als voorbeeld.

Sebestyén muntte voor zijn overtuiging de term 'historisch calvinisme'.¹⁹ Het woord calvinisme of calvinist zonder meer was te besmet geraakt omdat het vooral duidde op een formele categorie. Alleen een doopbewijs was al voldoende om zich calvinist te noemen. Dus ook ongelovigen, godslasteraars en mensen met een antichristelijk gedachtegoed noemden zich calvinist. Bij anderen was het calvinisme louter traditie of vermengd met gedachtegoed uit andere theologische en kerkelijke stromingen. Kortom, de term calvinist of calvinisme zegt op zichzelf weinig, zo betoogde hij. De Hongaarse Gereformeerde Kerk had alle trekken van een volkskerk. Sebestyén wilde terug naar Calvijn en de geest van het gereformeerde christendom zoals dat ooit gestalte had gekregen in de Hongaarse Gereformeerde Kerk, en op dat historisch fundament wilde hij verder bouwen. Vandaar de term 'historisch calvinisme'. Hij oriënteerde zich daarbij niet alleen op Calvijn en op de geschiedenis van de Hongaarse Gereformeerde Kerk, maar ook op Abraham Kuyper. Daarbij ging het hem, geheel in de lijn van Kuyper, om een reformatie op alle terreinen des levens. Dat zag hij als de weg tot herstel voor de dramatische toestand waarin Hongarije na de Eerste Wereldoorlog terecht was gekomen.

De hierboven beschreven visie was de motor van een groot aantal activiteiten die Sebestyén na de oorlog ontplooidde. Hij profiteerde daarbij van de enorme aandacht die Hongarije kreeg als gevolg van de zogenaamde 'kindertreinen', waarmee tussen 1920 en 1930 zo'n 28.000 Hongaarse kinderen naar Nederland kwamen om hier bij te komen van de doorstane (oorlogs) ellende. Sebestyén zelf was bij de 'kindertreinen' slechts zijdelings betrokken. Maar bij andere activiteiten des te meer. Sommige daarvan vonden plaats in samenwerking met Nederlandse collegae of met financiële steun uit Nederland. Na verloop van enkele intensieve jaren liep de belangstelling in Nederland voor Hongarije echter langzamerhand terug, hoewel de liefde bleef. Een hoogtepunt in het leven van Sebestyén was de toekenning van een eredoctoraat aan de Vrije Universiteit in 1930, maar dat markeert min of meer ook het einde van deze 'Nederlandse' periode in zijn leven. In de volgende fase veranderen Sebestyéns idealen echter niet, hij bleef streven naar een confessionele Gereformeerde Kerk van Hongarije.

19 Ladányi, *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100.*, pp. 13-14; Pál, 'A történelmi kálvinizmus', pp. 151-184; Hörömpö, 'Sebestyén Jenő, az ember', pp. 23-41.

Ik vraag aandacht voor drie terreinen waarop Sebestyén activiteiten heeft ontplooid: de politiek, de kerkelijke pers en de toerusting van de gemeente.

Een politieke vereniging

Een van de middelen die Sebestyén hanteerde om zijn plannen te verwezenlijken was een gereformeerde politieke vereniging, de *Kálvinista Politikai Szövetség* [Calvinistisch Politiek Genootschap], opgericht 2 februari 1920. Doel daarvan was:

De politieke opvoeding van het Hongaarse gereformeerde volk, de popularisering en bekendmaking van de uit het calvinisme voortvloeiende grote speciale christelijke politieke beginselen, de verduidelijking van de actuele politieke vragen vanuit calvinistisch oogpunt en de politieke organisatie van de Hongaarse gereformeerden op christelijke grondslag.

Daarbij was de Nederlandse Antirevolutionaire Partij zijn grote voorbeeld. In 1919, zo vermeldt Tibor Bérczes in 1987, schreef Sebestyén een artikel waarin hij punt voor punt uitlegde welke verschillen en overeenkomsten hij zag tussen de bestaande partijen in Hongarije en een nog op te richten calvinistische partij, maar dat weerhield hem er niet van op dit politieke spoor voort te gaan.²⁰ Hij ontving daarbij steun uit Nederland. Volgens Bérczes zijn er nog in dit oprichtingsjaar contacten geweest met de Nederlandse Antirevolutionaire Partij, en in 1921 zou de zoon van Abr. Kuyper, H.H. Kuyper, in Boedapest zijn geweest voor overleg met het *Kálvin Politikai Szövetség*. Daarvan vond ik in Nederland weinig sporen.²¹ Tevens vermeldt hij dat de dochter van Abr. Kuyper, H.S.S. Kuyper, in oktober van dat jaar een lezing hield over de christelijke politiek en zijn resultaten in Nederland. Daarvan vond ik in Nederland helemaal geen sporen.

²⁰ Bérczes, 'A magyar Kuyper', p. 9, die verwijst naar een nummer van de *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* uit 1919, waarin Sebestyén over zijn politieke ideeën schrijft.

²¹ Overgenomen door Van de Graaf, 'Hollanditis, magyaritis?!', pp. 350-351. In het archief van de ARP vond ik geen sporen van contact of samenwerking. Zie over H.H. Kuyper in: *De Heraut*, 5 juni 1921: Kuyper zal in Wenen het eeuwfeest van de theologische faculteit bijwonen en daarna naar Boedapest doorreizen voor overleg met Sebestyén. Inhoudelijke mededelingen over dat overleg trof ik niet aan.

Het is nog de vraag hoe groot de daadwerkelijke betrokkenheid van de ARP, H.H. Kuyper en zijn zuster H.S.S. Kuyper is geweest. Wel blijkt uit de bewaard gebleven correspondentie dat Sebestyén regelmatig contact had met de AR-politicus Hendrik Colijn.²² Ze hadden elkaar via bemiddeling van ds. Js. van der Linden (Den Haag) in 1918 voor het eerst ontmoet, toen Sebestyén in Nederland was als lid van een deputatie van de Hongaarse kerken. Daarna was er sprake van een min of meer regelmatig contact, dat soms ook over de mogelijkheid van antirevolutionaire politiek in Hongarije ging. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een uitgebreide brief van Colijn in 1923 aan Sebestyén. Beiden waren zich ervan bewust dat het niet mogelijk was de koers van de ARP in alle delen na te volgen. Colijn wees op twee kernpunten: gewetensvrijheid voor iedereen, en een vrije kerk in een vrije staat. Hij noemde daarbij de liberale politiek van de Engelse staatsman Gladstone als richtlijn, die minder dan het continentale liberalisme getekend zou zijn door de Franse revolutie. Samenwerking met andere groepen dan calvinisten leek hem noodzakelijk, ook al beseftte Colijn dat zijn kennis van land en volk gering was.²³ In de jaren daarna deed Sebestyén verscheidene pogingen Colijn over te halen naar Hongarije te komen, hetgeen gezien diens agenda niet zo eenvoudig was. Maar in september 1926 lukte dat wel en was Colijn aanwezig bij de opening van gereformeerde Julianaschool in Boedapest en bezocht hij ook Debrecen. In de lezingen die hij toen hield, benadrukte hij het belang van de calvinistische politieke principes.²⁴ Het was volgens Bérczes een hoogtepunt in de relatie met de Nederlandse antirevolutionairen.

Sebestyén beseftte ondanks alles heel goed dat er verschillen waren tussen Nederland en Hongarije. Die verschillen maakten volgens Bérczes duidelijk dat er voor een Hongaarse gereformeerde politieke partij geen mogelijkheden lagen. Waar in Nederland een duidelijk onderscheid te maken viel op grond van wereldbeschouwing, was dat in Hongarije onmogelijk. Bovendien was een alliantie met de katholieken in Hongarije ondenkbaar.²⁵ Anders dan in Nederland, waar liberalen en sociaaldemocraten de tegenstander van de calvinisten vormden, waren dat in Hongarije de katholieken.

22 Zie RL, C/68 s.v. Colijn; Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme, archief Colijn, s.v. Hongarije; Sebestyén.

23 RL, C/68, van H. Colijn aan J. Sebestyén, 17 april 1923.

24 Bérczes, 'A magyar Kuyper', p. 11. Voor zover mij bekend hield Colijn in Boedapest en in Debrecen een voordracht. Er verscheen in 1926 ook een Hongaarstalige brochure van Colijn over de het calvinisme en de politiek. Zie de literatuurlijst.

25 CL, RL/68, van H. Colijn aan J. Sebestyén, 21 oktober 1926.

Een meerderheid zou zo'n calvinistische partij nooit behalen, coalities waren onmogelijk. De maatschappelijke en politieke verhoudingen waren in Nederland geheel verschillend van die in Hongarije. Sebestyén daarentegen legde een groot accent op de overeenkomsten, en veel minder op de verschillen, en bleef geloven in zijn politieke partij, totdat hij uiteindelijk in 1929 de moed opgaf.

Bérczes' visie op het mislukken van Sebestyéns politieke streven wordt gedeeld door Sándor Ladányi en László Pál, twee jongere geestverwanten van Sebestyén. Ladányi wijst er wel op dat het uitgangspunt van Sebestyén er regelmatig toe leidde dat zijn blad, de *Kálvinista Szemle* (zie hieronder) door de censuur getroffen werd. Ook verhieven Sebestyén en de zijnen meer dan eens hun stem tegen het nationaalsocialisme en zijn racistische ideeën en schreven ze over de situatie van de kerk in Duitsland. In sociaal-ethisch opzicht was deze stroming bepaald niet alleen maar conservatief, zo concludeert ook Károly Tóth.²⁶

Na het bezoek van Colijn in 1926, zo meent Bérczes, verliep de zaak van de calvinistische politiek in Hongarije snel, en tot de oprichting van een politieke partij is het nooit gekomen. Evenmin lukte het om een gereformeerde vakbond van de grond te krijgen. Wel bleef het thema Sebestyén boeien. Nog in 1944 vroeg hij Visscher naar diens visie op de politieke situatie in Nederland. Die antwoordde hem onomwonden. 'De goddelooze democratische staat wensch ik niet terug. De kerk kan, onder den door Hitler aanbevolen orde het Evangelie prediken in vrijheid en het hangt van de gehoorzaamheid der Kerk aan haar Hoofd zelf af, of zij een beteekenisvollen invloed in het volksleven uitoefent.' Het christelijk volksdeel diende de nieuwe orde te aanvaarden en eraan mee te werken dat Europa onder Duitse hegemonie 'moge worden behoed voor de overwinning van Stalin en zijn confrater Roosevelt'.²⁷

De *Kálvinista Szemle*

Een ander middel dat Sebestyén wilde inzetten om zijn doelen te bereiken, was de pers, zoals hem indertijd was geadviseerd door Herman Bavinck. Over dat advies schreef hij in zijn dagboek aantekeningen uit 1918: 'Hij

²⁶ Ladányi, *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100'*, pp. 17-18; Tóth, 'Bevezetés', pp. 5-9. Over de kerkelijke weerstand tegen het antisemitisme zie men ook Bucsay, *Der Protestantismus in Ungarn 1521-1978*, II, pp. 134-136.

²⁷ RL, C/68, van H. Visscher aan J. Sebestyén, 14 februari 1944.

[Bavinck] adviseerde me onder andere om zo snel mogelijk de redactie over te nemen van de protestantse kerkelijke bladen en de protestantse schoolkranten, om daar onze principes en idealen te kunnen verkondigen'. Ook drukte Bavinck hem op het hart medewerkers om zich heen te verzamelen, 'die in de juiste geest zouden kunnen bijdragen aan de protestantse kranten en bladen'.²⁸

De eerste journalistieke bijdragen van Sebestyén verschenen in een blad voor kerk en school, *Protestáns Egyházi és Iskola Lap* [Protestants Blad voor Kerk en School] van 1908.²⁹ Hij schreef in die jaargang over de kerkelijke situatie in Nederland, over de laatste fase in het leven van Calvijn en over het 'meest recente evangeliefragment'. In 1912 werd hij medewerker van dat blad, waarvan de uitgave in 1919 gestaakt werd. Sebestyén besloot daarop een eigen weekblad te starten. Dat stuitte echter op grote financiële bezwaren. Toen hij de moed al bijna had opgegeven, ontving hij een brief van Henriëtte Kuyper. Zij had na een 'privé-voedselactie' voor Hongarije een paar honderd gulden over en vroeg hem of hij een passende bestemming wist. Per omgaande wees hij op de plannen voor een eigen weekblad, de *Kálvinista Szemle* [Calvinistische Revue].³⁰ Henriëtte Kuyper was bereid dat geld daaraan te besteden. Voor Sebestyén was dit aanbod 'een teken van de bijzondere genade des Heeren, die mij in dit laatste oogenblik ter hulpe kwam, omdat ik was al juist op het punt, om mijn heele actie te laten stop zetten en wachten op een betere toekomst'.³¹ Ook rees het plan voor een landelijke steunactie, en Henriëtte Kuyper wist een comité te vormen met, naast haarzelf, H.H. Kuyper, H. Bavinck, H.W. van Marle jr., allen nauw betrokken bij de vu.³² De lezers van *De Heraut* werden opgeroepen een gift te storten ten behoeve van de *Szemle*. Een hartelijke aanbeveling werd aan deze ingezonden brief toegevoegd. Regelmatig werd er verantwoording afgelegd van de ontvangen giften.³³ Ook de Kamper hoogleraar H. Bouwman stelde zich erachter. Er zijn in Hongarije, zo schreef hij in *De Bazuin*, 'nog

28 CL, RL/68, Sebestyén, *Dagboekantekeningen* (getypt), 18 december 1918.

29 Zie Borbála, 'Sebestyén Jenő írásainak bibliográfiája', pp. 253-283. Het blad bestond van 1842-1919.

30 Bavinck, 'Een Hongaarsche Heraut', met daarin een beschrijving van de gang van zaken door Henriëtte Kuyper.

31 Bavinck, 'Een Hongaarsche Heraut', uit een brief van Sebestyén.

32 Mededeling in *De Standaard*, 11 april 1920. Johanna Kuyper meldde dit aan Sebestyén, zie RL, C/68, van J.H. Kuyper aan J. Sebestyén, 2 april 1920. Van Marle Jr. was penningmeester van de vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag.

33 Zie ook RL, C/68, s.v. J.H. Kok. In dat dossier zitten vier brieven die met deze fondsenwerving samenhangen.

vele Gereformeerden en ook vele min of meer zuivere Gereformeerde kerken'. Maar er is leiding nodig om in deze 'kritieken tijd' de gereformeerde christenen 'moed en leven in te boezemen'. Een gereformeerd blad zou hier uitstekende diensten kunnen bewijzen.³⁴ Daarmee had Sebestyén de steun zowel van de VU als van Kampen.

Het eerste nummer verscheen 4 april 1920 en werd hartelijk verwelkomd door H.H. Kuiper.³⁵ Als leuze was in de kop van het blad geschreven het woord van Paulus uit 1 Korinthe 14:8-9: 'Want indien ook de bazuin een onzeker geluid geeft, wie zal zich tot den krijg bereiden?'

Al spoedig kon Sebestyén aan Henriëtte Kuiper melden dat het blad goed ontvangen werd.³⁶ Enkele jaren na de start werd het blad de officiële uitgave van het kerkdistrict Dunamellék.³⁷ Ook in Nederland was men enthousiast. Kritische distantie klinkt in 2012 door in de woorden van Henk C. van de Graaf: 'Het blad stond bol van de berichten over wat de Nederlandse gereformeerden zeiden, deden en wat hen kerkelijk, theologisch en politiek bezighield. Ook werd veelvuldig bericht over bezoeken over en weer.'³⁸ Wie het daarbij houdt, doet inhoud noch intentie van de *Szemle* recht. Wat Van de Graaf bijvoorbeeld niet vermeldt, is de aandacht die Calvijn in de *Szemle* kreeg. Er was van meet af veel aandacht voor de Bijbelverklaringen van Calvijn, voor nieuwe publicaties over deze hervormer, en jarenlang heeft Sebestyén een privatissimum over Calvijn gegeven.³⁹ Ook als we de bibliografie van Sebestyén doornemen, valt op hoe veel aandacht hij voor Calvijn heeft gehad (en hoe weinig voor Kuiper).⁴⁰

In 1921 werd besloten het comité ter ondersteuning van de *Szemle* te ontbinden omdat het doel bereikt was: 'Ons kleine petekind in Hongarije is door de eerste, moeilijke levensjaren heengeholpen.'⁴¹ Het kon voortaan op eigen benen staan, zo meende men. Gulle gevers en bestuursleden werden voor hun bijdragen bedankt. Het comité heeft ruim een jaar

34 Bouman, 'Hongarije'.

35 Kuiper, 'De "Hongaarsche Heraut"'.
 36 Kuiper, 'Nader nieuws over de "Hongaarsche Heraut"'.
 37 Bércses, 'A magyar Kuiper', p. 6.
 38 Van de Graaf, 'Hollanditis, magyaritis?!', p. 345.
 39 Rácz, 'Sebestyén Jenő', pp. 42-65, aldaar p. 52; ibidem, pp. 101-140, aldaar pp. 111-112 en passim.
 40 L. Kozma Borbála, 'Sebestyén Jenő írásainak bibliográfiája', pp. 253-283.
 41 H. H. Kuiper, 'Hongarije en Nederland', *De Heraut*, 1 mei 1921, met daarin opgenomen een brief van H.S.S. Kuiper, secretaresse van het comité. Zie ook 'Nederland en Hongarije', *De Heraut*, 4 december 1921, waarin een bedankbrief d.d. 11 oktober 1921 van Sebestyén is opgenomen.

bestaan en verleende voor bijna f 3000.- steun.⁴² Een warme dankbetuiging van Sebestyén werd een paar maanden later opgenomen in *De Heraut*.⁴³

Men was echter te optimistisch geweest, en in oktober 1922 verscheen ter ondersteuning van de Kálvinista Szemle *De Hongaarsche Heraut. Maandblad van de Gereformeerde Kerken in Hongarije, bestemd voor Nederland*. Het blad, dat op zijn hoogtepunt zo'n 4 à 5000 abonnees telde, heeft tot en met september 1927 bestaan. Wie zich abonneerde, werd niet alleen grondig voorgelicht over de situatie van de gereformeerde beweging in Hongarije, maar steunde ook de uitgave van de *Kálvinista Szemle*. Daar was het natuurlijk om te doen.

Rond 1927 was de belangstelling voor Hongarije tanende, wellicht omdat de 'kindertreinen' niet meer reden. Daarbij speelde zeker ook mee dat aan het naoorlogse isolement van Hongarije een einde was gekomen, en de Hongaarse economie overeind krabbelde. In feite was de Hongaarse economie vanaf 1924 *booming*. Het was, voor alle duidelijkheid, niet het einde van de gereformeerde belangstelling voor Hongarije. Maar het hoogtepunt van de hausse was voorbij omdat met het stoppen van de 'kindertreinen' de noodzaak van de hulp niet meer gevoeld werd. Vandaar dat J.H. Kok de uitgave van *De Hongaarsche Heraut* wilde stopzetten, hoewel het blad nog ruim 3000 abonnees telde. Maar zou de *Szemle* ook zonder Nederlandse steun kunnen blijven bestaan?

Met ingang van 1932 legde Sebestyén zijn taak als eindredacteur van de *Szemle* neer, naar verluidt om zich op veler verzoek te wijden aan het schrijven van een dogmatiek. Was het hoogtepunt van het historisch calvinisme voorbij? Hij werd als eindredacteur vervangen door dr. János István Kováts (1880-1965), collega en geestverwant van Sebestyén.⁴⁴ In 1934 kwam het onder leiding van bisschop László Ravasz tot een reorganisatie van de kerkelijke pers, met als uiteindelijk resultaat dat er twee nieuwe bladen verschenen: *De Református Élet* [Gereformeerd Leven], en de *Magyar Kálvinizmus* [Hongaars Calvinisme]. Het eerste was een weekblad met een stichtelijk karakter, het andere blad, dat onregelmatig verscheen, had een meer wetenschappelijk en apologetisch karakter. Het bestreek bovendien

42 Zie RL, C/68, J.H. Kok, s.v. *Kálvinista Szemle*. In de hierboven vermelde brief van H.S.S. Kuyper, *De Heraut*, 1 mei 1921, staat als totaal bedrag vermeld f 2859, 10 en 3720 Hongaarse kronen.

43 Sebestyén, 'Nederland en Hongarije', *De Heraut*, 4 december 1921.

44 H. Bouwman, 'Kálvinista Szemle', *De Bazuin*, 4 maart 1932; Jenő Zoványi en Sándor Ladányi, *A hollandiai neo-kálvinizmus*, s.v. *Kálvinista Szemle*.

het gehele calvinistisch interessegebied. Ravasz was de grote man van beide bladen, Sebestyén werd redacteur van de *Magyar Kálvinizmus*.⁴⁵

Conferenties en popularisering

Vanaf het begin van zijn carrière, al voordat hij hoogleraar werd, heeft Sebestyén zich moeite getroost het gedachtegoed van het neocalvinisme onder 'gewone' gemeenteleden te verbreiden. Behalve de uitgave van de *Kálvinista Szemle* was het organiseren van conferenties daartoe een belangrijk middel. Nadat de redactie van de *Szemle* in 1920 een eerste conferentie had georganiseerd, waren er vanaf 1923 de zogenaamde 'Januari Conferenties', georganiseerd door het hooglerarencorps van de Academie, die doorgingen tot 1933. In dat jaar was het thema 'Het gereformeerde christendom en de sociale vragen'. Deze werden voortgezet door het in 1936 (N.B. 400 jaar na het verschijnen van Calvijns *Institutie*) door Sebestyén opgerichte *Kálvin János Társaság* [Johannes Calvijn Genootschap], bedoeld om de reformatie van de Hongaars Gereformeerde Kerk nader vorm te geven.⁴⁶ In 1937 was de conferentie gewijd aan de vraag naar het priesterambt van de gelovigen. De zevende conferentie werd gehouden in 1943, daarna verhinderden de oorlogsontwikkelingen een vervolg. Behalve landelijke conferenties werden er ook plaatselijke conferenties georganiseerd. Daarnaast kende het Genootschap een Studium Theologicum, een werkgemeenschap van en voor theologen, die regelmatig cursussen voor niet-theologen organiseerde. Als laatste wijs ik er hier op dat er allerlei publicaties het licht zagen, veelal naar aanleiding van conferenties. Het valt op hoezeer de thema's van de verschillende conferenties niet zozeer dogmatisch van aard zijn, maar het 'gewone' leven van de gelovigen betreffen. Dogmatiek en 'gereformeerde zede' waren voor Sebestyén nauw met elkaar verbonden. In 1948 werd het Genootschap opgeheven.

45 Zoványi, *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexicon*, s.v.; N.N., *De Standaard*, 18 januari 1934, en J. Itjeshorst, 'De theologische grondslagen van de ontwaking der kerk', *De Bazuin*, 13 juli 1934.

46 Zie Kulifay, 'Sebestyén Jenő és a Kálvin János Társaság', pp. 66-95, aldaar p. 68: "Werkzaam zijn in het vormen van de reformatie van de Hongaarse Gereformeerde Kerk in leer, organisatie en leven naar de principes van de zuivere gereformeerde christelijkheid; het toepassen van de theologie van de gereformeerde christelijkheid en de erop gebouwde principes van de calvinistische wereldbeschouwing op alle gebieden van het leven, om de waarheden van de oude religie in hun hele macht te laten bloeien, zodat ze niet uitsluitend de machtsbronnen voor de wedergeboorte van het kerkelijke leven, maar ook voor die van het maatschappelijke en nationale leven worden."

Wie de bibliografie van Sebestyén beziet, moet wel onder de indruk komen van zijn enorme productiviteit.⁴⁷ Toch ontbreekt een *opus magnum*. Een dogmatiek of een ethiek, die reeds in 1932 in Nederland werd aangekondigd, is nooit verschenen. Wel zijn er collegedictaten bewaard gebleven en uitgegeven, die later uitgegeven werden. Hij staat niet bekend als een origineel theoloog.⁴⁸

Laatste jaren

Per 1 september 1946 ging Sebestyén als hoogleraar met pensioen. Wel functioneerde hij nog als 'hulpprofessor' en verzorgde hij in die hoedanigheid nog enkele colleges. Het waren moeilijke jaren voor Sebestyén. Ook de Tweede Wereldoorlog was, net als de Eerste Wereldoorlog, voor Hongarije op een drama uitgelopen. Boedapest was verwoest, de Joden waren grotendeels uitgemoord, de Russen waren nadrukkelijk aanwezig en hielpen de Hongaarse communisten aan de macht. Maar het waren niet alleen in politiek opzicht moeilijke jaren. Sebestyén verloor zijn beide ouders én zijn vrouw, Erzsébet Tabódy. Zij was, zo valt uit de correspondentie met de dochters van Kuyper op te maken, al jaren lang psychisch ziek. Er werden zelfs pogingen gedaan geld bijeen te brengen om haar te laten opnemen, maar voor zover ik kon nagaan is het daarvan nooit gekomen. Wel werd er op een bepaald moment een verpleegster in de arm genomen. Waar het gaat om Sebestyén zelf was er sprake van een predikantschap in Nederland, maar voordat de plannen concreet gemaakt konden worden, werd Sebestyén ernstig ziek. Het schijnt zelfs zo te zijn dat hem via de Nederlandse ambassade medicijnen werden toegespeeld, maar het mocht niet baten. Hij overleed op 2 juni 1950, in een ziekenhuis in Boedapest.

Resultaten

Het kerkelijk landschap in Hongarije, aldus kerkhistoricus Mihály Bucsay, was na de Eerste Wereldoorlog versplinterd, de macht van de liberale vleugel in kerk en theologie liep snel terug, neo-confessionalisme en

47 Kozma, 'Bibliografie van Jenő Sebestyén', in: Ladányi, *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100'*, pp. 253-279.

48 Herdrukt als *Reformatus dogmatika*. Budapest: Gödöllő; Iránytű, 1994; *Reformatus etika*. Budapest: Gödöllő; Iránytű; 2000.

opwekkingstheologie dienden zich aan.⁴⁹ Sebestyén nam in dat krachtenveld met zijn historisch calvinisme een geheel eigen plaats in. Van de modernen had hij weinig last, zo schreef hij in 1920 aan Henriëtte Kuyper, die waren machteloos en het ontbrak hen aan leiding. Het kerkbestuur daarentegen was hem in het algemeen vriendelijk gezind, 'omdat zij ook hebben ingezien, dat de Hongaarsche Gereformeerde Kerk alleen gered kan worden, indien zij op de *oude* Gereformeerde lijnen wordt teruggebracht...'.⁵⁰ Overigens is er, in de openbaarheid en achter de schermen, veel discussie geweest over het historisch calvinisme en de toon waarop mensen uit deze kring hun idealen verwoordden. Een van de matigende krachten was bisschop László Ravasz. Maar veel hinder had Sebestyén van wat hij meestal 'algemeen christendom' noemde: allerlei verenigingen, al dan niet aan de rand van de kerk, die zich bezighielden met inwendige zending en daarbij onder invloed stonden van Duits piëtisme of Engels methodisme. Sebestyén was van mening dat deze bewegingen wel tot bekering leidden, maar niet behulpzaam waren hun bekeerlingen tot trouwe belijdende leden van de Gereformeerde Kerk te maken. In de loop der jaren werd de discussie met sommige vertegenwoordigers van deze groepen scherper. Deze groepen werkten tegen hem, zo meende hijzelf.

Toch bleef zijn voortdurend ijveren voor een waarlijk calvinistische theologie en kerkelijk leven niet zonder gevolgen. Zo kreeg de Hongaarse Gereformeerde Kerk in de jaren dertig 'das vierte Gesetzbuch', zeg maar: een nieuwe kerkorde. In 1930 bepaalde de synode dat de Heidelbergse Catechismus en de Tweede Helvetische Geloofsbelijdenis in de kerkorde van de Hongaarse Gereformeerde Kerk werden opgenomen. Sebestyén verheugde zich erover.⁵¹ Een paar jaar later werd de rol van de kerkenraad in het kerkelijk leven groter en kreeg de gemeente meer invloed op het beroepingswerk. Ook in meer 'opgewekte' kringen vond zijn roep om een steviger confessionele basis gehoor. János Victor jr. (1888-1954), een van zijn grote tegenstanders, publiceerde in 1936 een 'meisterhafte' vertaling van Calvijns *Institutie*.⁵² Diens geestverwant Benő Békefi kwam met een bewerking van de Heidelbergse Catechismus voor het evangelisatiewerk, en in 1940 verscheen een verklaring van de Heidelberger van de hand van de bekende

49 Zie Bucsay, *Der Protestantismus in Ungarn*, II, 1979, pp. 131-165.

50 H.S.S. Kuyper, 'De Hongaarsche Heraut', *De Heraut*, 3 oktober 1920, uit een brief van Sebestyén aan H.S.S. Kuyper.

51 Rác, 'Sebestyén Jenő', pp. 109-110, met een verwijzing naar de *Kávinista Szemle*, 17 mei 1930.

52 Bucsay, *Der Protestantismus in Ungarn*, p. 159.

en geliefde opwekkingsprediker Aladár Ecsedy. Ten opzichte van de volkskerkgedachte bleven deze opwekkingstheologen kritisch, maar ze werden in de loop der jaren ook kritischer ten opzichte van de eigen zwakheden. Er is reden te betwijfelen of daarmee de persoonlijke verhoudingen verbeterden.⁵³ Dr. Richárd Bodoky (Biberauer) beschrijft hoe het vijandige optreden van Sebestyén en zijn collega István Kováts reden was voor János Victor de Academie in Boedapest, waar hij in 1925 was benoemd, in 1932 te verlaten en opnieuw gemeentepredikant te worden.⁵⁴

In Nederland was van deze interne spanningen weinig bekend. Men wilde Hongarije helpen. Vooral de gereformeerden hebben Sebestyén bijgestaan zijn roeping te volgen en het neocalvinisme ook in Hongarije te verbreiden. De belangstelling hiervoor neemt de laatste jaren toe. Op 6 en 7 februari 2020 vindt in Kampen een congres plaats waar de relatie Nederland-Hongarije gedurende het Interbellum centraal staat.

Literatuur

- Maarten J. Aalders, 'De protestantse kerken in Nederland en het verdrag van Trianon (1920)', *DNK*, 42 (2019) 90, pp. 61-77.
- Herman Bavinck e.a., 'Een Hongaarsche Heraut', *De Heraut*, 11 april 1920.
- Tibor Bérczes, 'A magyar Kuyper – Sebestyén Jenő tevékenysége a holland-magyar református kapcsolatok építésében (1910-1920-as évek)', *Confessio. A Magyarországi Református Egyház Függetlősége*, XIV/4, pp. 3-11.
- Richárd Bodoky, *Szent Mihály napja. Jövevények és vándorok. Családtörténeti töredékek VI (1928-1932)*. Budapest, 2007.
- Harm Bouwman, 'Hongarije', *De Bazuin*, 16 april 1920.
- Harm Bouwman, 'Kálvinista Szemle', *De Bazuin*, 4 maart 1932.
- Mihály Bucsay, *Der Protestantismus in Ungarn 1521-1978. Ungarns Reformationskirchen in Geschichte und Gegenwart I-II*. Wien-Köln-Graz: Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1977-1979.
- Hendrik Colijn, *A Kálvinizmus és a politika*. Budapest: Kálvin Szöv., 1926.
- G. Henk van de Graaf, 'Hollanditis, magyaritis?!', *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, 3 (2012), pp. 335-364.
- Gergely Hörömpő sr, 'Sebestyén Jenő, az ember: személye, teológiája, hatása'; in: Sándor Ladányi (red.), *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. Évfordulójára* (Budapest: A Református Egyház Irodájának Sajtóosztálya, 1986), pp. 23-41. ['Jenő Sebestyén als mens: zijn theologie en zijn invloed'. In: Sándor Ladányi, *Gedenboek Jenő Sebestyén. Ter gelegenheid van zijn 100ste verjaardag*].
- J. Itjeshorst, 'De theologische grondslagen van de ontwakning der kerk', *De Bazuin*, 13 juli 1934.

53 Zie Sípos, *Bittet den Herrn der Ernte*', pp. 138-139.

54 Bodoky (Biberauer), *Szent Mihály napja*, pp. 159, 289.

- A. Komjathy, 'Sebestyén, Jenő', in: F.W. Grosheide en G.P. van Itterzon, *Christelijke Encyclopedie*, 6 dln (Kampen: J.H. Kok, 1956-1061), VI, pp. 132-133.
- Kozma L. Borbála, 'Sebestyén Jenő írásainak bibliográfiája', in: Ladányi Sándor (red.), *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára* (Budapest: A Református Egyház Irodájának Sajtóosztálya, 1986), pp. 253-279 ['Bibliografie van Jenő Sebestyén'. In: Sándor Ladányi, *Gedenkboek Jenő Sebestyén. Ter gelegenheid van zijn 100ste verjaardag*].
- Gyula Kulifay, 'Sebestyén Jenő es a Kálvin János Társaság [Johannes Calvijn Genootschap]', in: Ladányi Sándor, *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest: A Református Egyház Irodájának Sajtóosztálya 1986, pp. 66-95. ['Jenő Sebestyén en het Johannes Calvijn Genootschap'. In: Sándor Ladányi, *Gedenkboek Jenő Sebestyén. Ter gelegenheid van zijn 100ste verjaardag*].
- Abraham Kuyper, *Het calvinisme. Zes lezingen in oktober 1898 te Princeton (N J) gehouden*, Amsterdam: Aspekt 2002 [= 4^e druk, bewerkt en ingeleid door dr. George Harinck].
- Ábraham Kuyper, *A Kálvinizmus lényege*. Nagybánya: Nánásy István Könyvnyomdája, 1914.
- Henriette S.S. Kuyper, 'Nader nieuws over de "Hongaarsche Heraut"', *De Heraut*, 30 mei 1920.
- Herman H. Kuyper, 'De "Hongaarsche Heraut"', in: *De Heraut*, 18 april 1920.
- Sándor Ladányi, *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest: A Református Egyház Irodájának Sajtóosztálya, 1986. [*Gedenkboek Jenő Sebestyén. Ter gelegenheid van zijn 100ste verjaardag*].
- Sándor Ladányi, *A hollandiai neo-kálvinizmus ("kuyperianizmus") hatása a Magyarországi Református Egyházban – Magyar diákok az amsterdami Szabad Egyetemen.*, s. I. [Budapest], Károli Gáspár Református Egyetem Idegennyelvi Lektorátusa, s.d. [1997].
- Doede Nauta e.a. (red.), *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme*. I-VI (Kampen J.H. Kok, 1978-2006).
- László Pál, 'A történelmi kálvinizmus', in: Ladányi Sándor (red.), *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára* (Budapest: A Református Egyház Irodájának Sajtóosztálya, 1986), pp. 151-184 ['Het historisch calvinisme'. In: Sándor Ladányi, *Gedenkboek Jenő Sebestyén. Ter gelegenheid van zijn 100ste verjaardag*].
- László Rácz, 'Sebestyén Jenő, 'a szerkesztő és publicista', in: Ladányi Sándor (red.), *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára* (Budapest: A Református Egyház Irodájának Sajtóosztálya, 1986), pp. 101-140 ['Jenő Sebestyén. Redacteur en publicist'. In: Sándor Ladányi (red.), *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. Évfordulójára* Budapest: A Református Egyház Irodájának Sajtóosztálya 1986].
- Viktor Rákosi, *De klokken die verklonken*, Amersfoort/Utrecht: Valkhoff/L.E. Bosch, 1913.
- Ignác Romsics, *Hungary in the twentieth Century*. Budapest: Corvinus, 1999.
- Jenő Sebestyén, *A bűn lényege. Dogmatikai tanulmány*. Sopron: Romwalter Alfréd, 1910.
- Jenő Sebestyén, 'Nederland en Hongarije', in: *De Heraut*, 4 december 1921.
- Jenő Sebestyén, *Dr Kuyper Ábrahám*. Budapest: Hornyánszky 1916. Eerder verschenen in *Protestáns Szele*, no 4.
- Jenő Sebestyén, *Református dogmatika*. Budapest-Gödöllő: Iránytű, 1994.
- Jenő Sebestyén, *Református etika*. Budapest: Gödöllő: Iránytű, 2000.
- Álmos E. Sípos, 'Bittet den Herrn der Ernte'. *Gyula Forgács (1879-1941). Pionier der ungarischen reformierten Inneren Mission*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2007.
- Károly Tóth, 'Bevezetés', in: Sándor Ladányi, *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. Évfordulójára* (Budapest: Budapest: A Református Egyház Irodájának Sajtóosztálya, 1986), pp. 9-12 ['Inleiding', In: Ladányi, *Gedenkboek Jenő Sebestyén. Ter gelegenheid van zijn 100ste verjaardag*].
- Bernard J. Wiegerraad, *Hugo Visscher (1864-1947). 'Een calvinist op eigen houtje'*. Leiden: J.J. Groen en zoon, 1991.

Jenő Zoványi en Sándor Ladányi (red.), *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexicon*.
Budapest: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977
[Lexicon van protestantse kerkgeschiedenis in Hongarije].